

УДК 374.1:37.035.6

Гуренко О. І., Величко О. М.*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ГУРТКОВОЇ РОБОТИ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ З ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖЕТНІЧНИХ СТОСУНКІВ

У статті розглянуто сутність, принципи, функції, шляхи та етапи виховання культури міжнаціонального спілкування підлітків в умовах позашкільних навчальних закладів; визначено особливості організації гурткової роботи з виховання культури міжетнічних стосунків в залежності від напрямів діяльності позашкільних навчальних закладів.

Ключові слова: гурткова робота, позашкільні навчальні заклади, культура міжетнічних стосунків.

Сучасна ситуація розвитку системи суспільного виховання в Україні передбачає набуття молодим поколінням соціального досвіду на основі успадкування духовних надбань народів, які мешкають поряд, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування особистісних рис незалежно від національної приналежності. Саме тому особливо нагальною стала проблема створення та впровадження виховної системи на основі прогресивних народно-побутових традицій і національних звичаїв духовно-морального, гуманного, культурно-естетичного характеру з використанням широкого набору засобів музейної, хореографічної, театральної педагогіки, дитячого та юнацького спорту, що створює лише сприятливі умови для всебічного розвитку молодих людей, носіїв загальнолюдської культури.

На сьогоднішній день в межах вивчення проблеми міжнаціонального виховання проведено значну кількість досліджень (В. Афанасьєв, Г. Волков, Є. Жиркова, А. Ізмайлов, А. Корнілова, А. Ніколаєва, Б. Попов та інші), розглянуто різні аспекти діяльності позашкільних навчальних закладів (О. Биковська, В. Вербицький, Л. Дименкова, О. Литовченко, О. Матвієнко, В. Мачуський, О. Мироненко, Г. Пустовіт, О. Рассказова, В. Редіна, А. Сватъєв, О. Семенов, Н. Синькевич, Т. Суценко, Т. Фурсенко, Т. Цвірова та інші). Однак, проблема запровадження виховної системи, створеної на поєднанні народного, національного і загальнолюдського, на інтересі, на свободі вибору напрямку діяльності з організації культурного дозвілля юного покоління в гуртках позашкільних навчальних закладів, майже не розглядалася, тому є досить актуальною і вимагає детального вивчення.

Метою статті є визначення особливостей організації гурткової роботи з виховання культури міжетнічних стосунків в залежності від напрямів діяльності позашкільних навчальних закладів.

Позашкільні навчальні заклади – широкодоступні заклади освіти, що дають додаткову освіту, спрямовану на здобуття знань, умінь та навичок за інтересами, забезпечують потреби особистості у творчій самореалізації та організації змістовного дозвілля.

До них належать палаци, будинки, станції, клуби й центри дитячої та юнацької творчості, спортивні школи, студії та інші. Робота цих закладів здійснюється за такими напрямами: художньо-естетичний (забезпечує розвиток творчих здібностей, обдарувань і здобуття вихованцями практичних навичок, оволодіння знаннями в сфері вітчизняної та світової культури й мистецтва); туристсько-краєзнавчий (спрямовується на залучення вихованців до активної діяльності з вивчення історії рідного краю та довкілля, світової цивілізації, географічних, етнографічних, історичних об'єктів і явищ соціального життя, оволодіння практичними вміннями та навичками з туризму та краєзнавства); еколого-натуралістичний (передбачає оволодіння вихованцями знаннями про навколишнє середовище, формування екологічної

* © Гуренко О. І., Величко О. М., 2012

культури особистості, набуття знань і досвіду розв'язання екологічних проблем); науково-технічний (забезпечує вихованцям розширення наукового світогляду, підготовку до активної науково-дослідної роботи, оволодіння сучасною технікою та технологіями); дослідницько-експериментальний (сприяє залученню вихованців до науково-дослідницької, експериментальної, конструкторської та винахідницької роботи в різних галузях науки, техніки, культури та мистецтва, а також створенню умов для творчого самовдосконалення та виявлення, розвитку і підтримки юних талантів й обдарувань); фізкультурно-спортивний (забезпечує розвиток фізичних здібностей вихованців, необхідні умови для повноцінного оздоровлення, загартування, змістовного відпочинку й дозвілля, занять фізичною культурою та спортом); військово-патріотичний (забезпечує належний рівень підготовки вихованців до військової служби, виховання патріотичних почуттів і громадянської відповідальності); оздоровчий (забезпечує необхідні умови для змістовного відпочинку та передбачає оволодіння вихованцями знаннями про здоровий спосіб життя, організацію їх оздоровлення); гуманітарний (забезпечує розвиток здібностей, обдарувань, практичних навичок вихованців, оволодіння знаннями з основ наук соціально-гуманітарного циклу) [6, с. 44-46].

Отже, педагогічна діяльність за основними напрямками роботи позашкільних навчальних закладів надає широкі можливості для всебічного і гармонійного розвитку особистості вихованця, важливим показником якого є, на думку Л. Кондрашової, саме моральне виховання, вагомою частиною якого є формування культури міжнетнічних стосунків [7, с. 65].

Розглянемо детальніше сутність, принципи, функції, шляхи та етапи виховання культури міжнаціонального спілкування у сучасній учнівській молоді в умовах позашкільних навчальних закладів.

Вивчаючи культуру міжнаціонального спілкування, одні вчені (А. Авксентьев, В. Авксентьев, Р. Кадієва та інші) визначають її як певні взаємозв'язки і взаємостосунки, у процесі яких люди, що належать до різних національних спільнот і дотримуються різних релігійних обрядів, обмінюються досвідом, духовними цінностями, думками, почуттями. Культура такого спілкування залежить від загального рівня розвитку людей, від їх уміння сприймати і дотримуватись загальнолюдських норм та моралі [5].

Інші науковці (Т. Атрощенко, В. Заслуженюк, В. Присакар та інші) вважають, що культура міжнаціонального спілкування – це система прогресивних національних установок і принципів, що стали загальнонаціональними нормами і використовуються представниками різних націй і народностей у процесі їх спілкування [1; 2; 3; 4].

Досліджуючи проблему виховання культури міжнаціонального спілкування у підростаючого покоління, українські науковці В. Заслуженюк та В. Присакар визначають її принципи, що, на наш погляд, є основоположними у здійсненні педагогічної роботи в поліетнічному учнівському колективі в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Це: виховання на традиціях національних культур; врахування національного складу дитячого колективу; єдність патріотичного, національного виховання і культури міжнаціонального спілкування; врахування особливостей і специфіки кожної навчальної дисципліни (спрямованості діяльності гуртка) для виховання і розвитку особистості в умовах полікультурності; єдність національної самосвідомості та дій особистості в міжнаціональному спілкуванні; опора на кращий досвід, досягнення ефективності та дієвості виховання культури міжнаціонального спілкування.

Розглядаючи особливості культури міжнаціонального спілкування у поліетнічному соціумі, Т. Атрощенко, З. Гасанов та інші визначають такі її функції: пізнавально-гносеологічну, виховну, ціннісно-нормативну, комунікативно-регулятивну.

Так, пізнавально-гносеологічна функція дає можливість оволодіти знаннями про історичне минуле та сучасне того чи іншого народу, його культуру, мову, національні традиції, звичаї, обряди; прагнення особистості в розширенні й поглибленні цих знань. Виховна функція ставить за мету перетворити морально-етичні норми поведінки щодо представників інших

національностей в особистісно-моральні цінності. Ціннісно-нормативна функція відповідає за дотримання загальнолюдських цінностей і виступає як система обов'язкових норм і вимог до всіх сторін життєдіяльності суспільства. Комунікативно-регулятивна функція культури міжнаціонального спілкування покликана регулювати соціальні контакти особи з представниками різних національностей у колективі, суспільстві. За сприятливої соціально-психологічної атмосфери вона стимулює прагнення людини до налагодження дружніх стосунків серед представників різних національностей, сприяє подоланню психологічних перешкод у міжнаціональних контактах.

Поряд з розкриттям сутності, принципів, функцій культури міжнаціонального спілкування науковці розглядають шляхи її розвитку у підростаючого покоління. Пріоритетною в цьому напрямку є думка вчених (Р. Кадієва, П. Кечерукова, А. Мулдашева та інші) про розумне поєднання у навчальному процесі національно-регіонального, державного і загальнолюдського аспектів.

Загальнолюдський аспект відтворюється в навчальних предметах, які дають знання про людське угруповання, його історію, народи та їх політичні стосунки, про діяльність ООН та інших міжнародних організацій щодо збереження миру. Державний аспект відображають дисципліни загальнокультурного й загальнодержавного значення, покликані забезпечувати єдність освіти в країні, а також навчальні курси, до змісту яких входять знання про історично складене спільне життя народів країни, їх економічне, політичне й культурне співробітництво. Національно-регіональний аспект представлений у дисциплінах, які відтворюють знання про політичне, економічне і культурне життя регіонів, про особливі потреби й інтереси суб'єктів держави. Тут присутні й місцеві специфічні навчально-виховні матеріали про малу батьківщину, про конкретний освітній заклад, про особливості національних меншин.

Враховуючи особливості функціонування позашкільних навчальних закладів, що ґрунтуються на діяльності гуртків різного спрямування, ми проаналізували програмно-методичне забезпечення роботи гуртків щодо міжетнічного виховання підлітків за різними напрямками діяльності та, враховуючи недоліки, розробили тематику для гурткових занять щодо поглиблення знань, умінь та навичок вихованців з різних аспектів даної проблеми. З огляду на те, наше дослідження здійснюється у одному з поліетнічних регіонів України – Північному Приазов'ї, розроблені нами матеріали враховують етнокультурну специфіку цього регіону.

Так, гуртки військово-патріотичного напрям, що забезпечують належний рівень фізичної підготовки дітей, виховання патріотичних почуттів і громадянської відповідальності, повинні більшу увагу звертати на історичний розвиток як українського народу, так і народів Північного Приазов'я; на доленосні події, що вплинули на становлення і розвиток цих народів; на пам'ятки культури народів Північного Приазов'я, які також, в свою чергу, зумовлюють процес встановлення етнічної приналежності та здобуття культурного досвіду власного народу; на символіку українського народу та народів Північного Приазов'я, її вплив на особливості формування національного характеру; на встановлення військово-політичних відносин між українцями та іншими народами, на налагодження гуманних, толерантних стосунків в будь-яких життєвих обставинах, на виховання культури міжетнічних стосунків між членами поліетнічних громад.

Гуртки туристсько-краєзнавчого напрям, що залучають вихованців до вивчення історії рідного краю та довкілля, різних об'єктів і явищ соціального життя, мають зосередити увагу на вивчені пам'яток культури народів Північного Приазов'я, що впливає на формування у нащадків самосвідомості та майбутнє їх самовизначення у національних питаннях, на виховання шанобливого ставлення до пам'яток старовини та зберігання культурного досвіду; на українській культурі як визначальному фактору налагодження міжнародних відносин України з країнами світу; на вклад кожного українця у культурний досвід світового оточення; на власну роль та місце в українському та власному культуротворенні; на місце та роль різних націй в українському культуротворенні.

Еколого-натуралістичний напрям діяльності гуртків, на нашу думку, дає можливість поглиблення знань вихованців щодо особливостей рідного пейзажу та природи, їх впливу на формування свідомості підлітків, національного та індивідуального характеру особистості, на розвиток духовності українців та народів Північного Приазов'я, на розвиток та становлення загальнолюдської та загальноукраїнської культури; значенні раціонального використання ресурсів природи у майбутньому української нації, необхідність виховання гуманного ставлення до природи та людства в цілому.

Фізкультурно-спортивний та оздоровчий напрям діяльності гуртків, які забезпечують розвиток фізичних здібностей вихованців, необхідні умови для оздоровлення, відпочинку й дозвілля, можуть розширити тематику занять щодо цінності життя і здоров'я людини; політичних, соціальних, культурних умов здоров'я; врахування особливостей фізичного та духовно-морального розвитку представників різних етнічних груп під час навчання, змагань, дружнього спілкування; основ національного кулінарного мистецтва та особливостей національного траволікування; особливостей вживання деяких продуктів у представників різних народів.

У гуртках гуманітарного напрямку, що забезпечують розвиток здібностей, практичних навичок вихованців, можна поглибити таку тематику, як значення символу в основі загальної культури; символи світобудови (символ вогню, води, сонця, місяця, зірки) та яким чином вони впливають на встановлення та налагодження особистісних та міжетнічних стосунків; єдність духовного і матеріального в українській культурі та культурі народів Північного Приазов'я; сім'я як осередок збереження загальнонаціональних цінностей.

Художньо-естетичний напрямок діяльності гуртків, у межах якого здійснюється розвиток творчих здібностей вихованців та набуття практичних навичок оволодіння вітчизняною та світовою культурою, передбачає залучення як до національної культури, так і світової; ознайомлення та дотримання українських народних традицій, звичаїв та народів Північного Приазов'я; відомі митці України і народів Північного Приазов'я, спільні та відмінні риси в мистецтві різних культур; облаштування житла та побуту українців і народів Північного Приазов'я; символи тварин і рослин в народному мистецтві; особливості народної творчості українців і народів Північного Приазов'я.

Дослідницько-експериментальний напрям, який сприяє залученню вихованців до науково-дослідницької, експериментальної роботи в різних галузях науки, техніки, культури та мистецтва, можна доповнити такими темами, як пам'ятники народів Північного Приазов'я; промисли народів України, їх значення для розвитку та встановлення позитивних міжособистісних стосунків та вплив на виховання відповідної поведінки в ситуаціях духовно-морального вибору; сторінки історії рідного краю та особливості налагодження позитивних стосунків у ситуаціях вирішення етнічних конфліктів; вплив культур народів Північного Приазов'я на історію рідного краю.

Отже, гармонійне доповнення змісту роботи гуртків позашкільних навчальних закладів етнокультурною тематикою уможливить процес виховання культури міжетнічного спілкування підлітків. Ми вважаємо, що цей процес є тривалим і включає, принаймні, чотири етапи: ментальний, статусний, діяльнісний та оцінний.

Тривалість та позитивна результативність перебігу кожного з цих етапів залежить від створення сприятливих умов. У даному разі такими, на наш погляд, є: особистісно зорієнтоване виховання й навчання підлітків; мотивація усіх учасників педагогічного процесу в отриманні позитивного кінцевого результату; наявність системи діагностики, адекватної проблемі, що розв'язується; психологічна підтримка дітей; особливості навчально-виховного матеріалу; специфіка корекційно-дидактичних форм і методів; рівень соціальної зрілості вихованців; професійна компетентність керівників гуртків; зв'язок з представниками різних національностей та інші.

Здійснення процесу виховання культури міжнаціонального спілкування підлітків у позашкільних навчальних закладах залежить не лише від зовнішніх чинників (компетентні педагоги, належні умови, наявність полікультурного середовища, методична база та інші), але

й від внутрішніх (особистісна позиція підлітків, ставлення до представників різних національностей, рівень пізнавальної активності вихованців, їх життєвий досвід тощо). Ці зовнішні та внутрішні чинники та особливості розвитку поліетнічного дитячого колективу ми враховували при визначенні завдань, що повинні виконуватись на кожному з етапів виховання культури міжнаціонального спілкування в юного покоління.

Так, перший, ментальний, етап передбачає виконання таких завдань: вивчення національного складу учнівської групи; визначення рівня сформованості національної та етнічної свідомості; виявлення основних ознак менталітету представників різних національностей.

Виконати поставлені завдання допоможе анкетування вихованців позашкільних навчальних закладів. Анкета може включати такі запитання: „Хто Ви за національністю?“, „Як Ви ставитесь до представників інших національностей, які мешкають в Україні?“, „Як Ви вважаєте, чи важливо для національних груп зберігати автентичну етнокультуру?“, „Чи має місце міжнаціональний конфлікт у мирному Приазов'ї?“ та інші.

Другий, статусний, етап є дуже важливим у аспекті вивчення статусу кожного учня в класі й прослідкувати, чи не впливає наявність ментальних ознак того чи іншого представника групи на його статус. Виконати це завдання допоможе, на наш погляд, застосування традиційних діагностичних методик (соціометрія, спостереження, бесіди, опитування та інші).

На третьому, діяльнісному, етапі передбачається проведення бесід з вихованцями, екскурсії до краєзнавчих музеїв, зустрічі з представниками національних груп українського Північного Приазов'я з метою формування уявлень вихованців про історичне минуле, культуру (матеріальну й духовну), менталітет, проблеми тієї чи іншої нації тощо (пізнавальна спрямованість).

На діяльнісному етапі корекційного спрямування повинна проводитися спеціальна робота з корекції негативного, інколи агресивного ставлення до представників інших національностей та їх культурного спадку, подолання комунікативних бар'єрів між підлітками, формування їх національного самоствердження тощо.

Цього можна досягти, на наш погляд, за умови впровадження у педагогічний процес позашкільних навчальних закладів корекційної програми, що включає групові тренінгові заняття, індивідуальні бесіди з підлітками, арт-терапію з використанням полінаціональних елементів різних видів мистецтва, колективну етнокультурну діяльність усіх членів групи тощо.

На останньому, оцінному, етапі відбувається переоцінка поглядів кожного вихованця щодо самого себе та представників інших національностей.

Отже, щоб сформувати культуру міжетнічних стосунків, необхідно залучати вихованців до різноманітних видів практичної діяльності, пов'язаної з вихованням поваги до людей різних національностей; дотриманням морального такту стосовно мови, до національних звичаїв і традицій інших народів; прояву інтересу до досягнень культури і життя інших держав і народів; прагнення розвивати загальнолюдські цінності.

Ми вважаємо, що формування культури міжнаціональних стосунків сприятиме вихованню у підростаючого покоління належності до єдиного народу України, відповідальності за долю поліетнічної батьківщини; формування етнічної та національної самосвідомості, обізнаності з історією, культурою, звичаями тих народів, які мешкають в Україні; усебічний розвиток толерантності в міжетнічних стосунках, подолання зневажливого ставлення до представників різних національностей, утвердження духовності, поваги і прихильності до загальнолюдських цінностей.

У результаті наших наукових пошуків розглянуто сутність, принципи, функції, шляхи та етапи виховання культури міжнаціонального спілкування у сучасній учнівській молоді в умовах позашкільних навчальних закладів.

Враховуючи особливості функціонування позашкільних навчальних закладів, нами проаналізовано програмно-методичне забезпечення роботи гуртків щодо міжетнічного

виховання підлітків за різними напрямками діяльності та визначено тематику для гурткових занять щодо поглиблення знань, умінь та навичок вихованців з різних аспектів даної проблеми.

Список використаних джерел

1. Атрощенко Т. Розвиток культури міжнаціонального спілкування у студентському колективі / Т. Атрощенко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. – Тернопіль, 1999. – №6. – С. 92-95.
2. Гасанов З.Т. Национальные отношения и воспитание культуры межнационального общения / З.Т. Гасанов // Педагогика. – 1996. – №6. – С. 51-55.
3. Заслуженюк В.С., Присакар В.В. Соціально-педагогічні проблеми виховання в учнів культури міжнаціонального спілкування / В.С. Заслуженюк, В.В. Присакар // Нові технології навчання. – К.: ІЗМН, 1997. – Вип.19 – С. 65-77.
4. Заслуженюк В.С., Присакар В.В. Формування в школярів культури міжнаціонального спілкування / В.С. Заслуженюк, В.В. Присакар // Педагогіка і психологія. – 1999. – №1. – С. 14-18.
5. Кадиева Р.И. Формирование культуры межнационального общения в учебных заведениях многонационального региона / Р.И. Кадиева. – Ростов-на-Дону: Издательство РГПУ, 1997. – Ч.2. – С. 200-204.
6. Книга керівника позашкільного навчального закладу: Довідково-методичне видання / Упоряд. З.М. Рудакова; Л.М. Павлова. – Харків: Торсінг плюс, 2006. – 608 с.
7. Педагогіка в запитаннях і відповідях: Навч. посіб. / Л.В. Кондрашова, О.А. Пермяков, Н.І. Зеленкова, Г.Ю. Лаврешина. – К.: Знання, 2006. – 252 с.

The substance, principles, functions, the ways and stages of the upbringing of culture of the international communication of the teen-agers in the conditions of out of-school educational institutions are examined in the article; the peculiarities of the organization of circle work in the upbringing of culture of the interethnic relations according to the directions of the activity of the out of-school institutions are defined.

Key words: circle work, out of-school educational institutions, the culture of the interethnic relations.

УДК 373.016:33

Каньоса А.М., Каньоса М.І.*

НАСТУПНІСТЬ В ЕКОНОМІЧНОМУ НАВЧАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО, МОЛОДШОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкриваються причини необхідності, роль і значення дотримання наступності в економічному навчанні дітей дошкільного, молодшого та середнього шкільного віку, пропонуються окремі шляхи його досягнення, наводяться приклади розв'язання задач з економічним змістом.

Ключові слова: дошкільнята, учні, знання, виховання, економічне навчання, економічні поняття, наступність у навчанні, самостійність, ініціативність, обізнаність, творче самовираження, навчальна діяльність, дошкільний вік дитини, молодший шкільний вік, середній шкільний вік.

Інтенсивний розвиток сучасного суспільства, обумовлений науково-технічним прогресом, вимагає удосконалення навчально-виховного процесу з метою формування активної, творчої

* © Каньоса А.М., Каньоса М.І., 2012